

<https://doi.org/10.15407/eip2022.03.075>

УДК: 338.1:338.2

JEL: H 56, F 35, O 20

Олег Пустовойт¹

ПОВОЄННА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА ПОЛІТИКА ЗРОСТАННЯ

Повномасштабна війна, розв'язана в 2022 р. РФ проти України, супроводжується масовими руйнуваннями інфраструктурних та промислових об'єктів. Швидке їх відновлення неможливе без міжнародної допомоги. Однак із історії відомо, що використання такої допомоги не завжди зумовлювало прискорене повоєнне відновлення країн, ринки та економіки яких розвиваються. Знання про такі факти спонукало західних науковців до пошуку механізму впливу допомоги на економічне зростання. Дослідження, що розпочалися в 1960-х роках, цей механізм не висвітлили. Проте вони показали, що допомога прискорювала економічне зростання та відновлення країн, які проводили порівняно кращу фіскальну, монетарну та торговельну політику, а також досягли успіхів у формуванні інституту верховенства права.

У статті обґрунтовано децю інший науковий підхід. Ним передбачається, що коли в країні здійснюється не лише порівняно краща фіскальна, монетарна, зовнішньоторговельна, інституційна, а ще й структурна економічна політика, вплив міжнародної допомоги на повоєнне зростання економіки може суттєво збільшуватися. Запропонований підхід став підставою для висунення наукового положення, що в Україні обмежений обсяг допомоги не варто розпорюшувати на відбудову всіх зруйнованих та пошкоджених війною промислових об'єктів, а доцільно сконцентрувати її на відновленні підприємств, які в короткий термін спроможні розпочати випуск та продаж на міжнародних ринках продукції підвищеної технологічної складності. Переваги такого способу використання допомоги розкрито за допомогою розрахункових даних. Вони свідчать, що спрямування міжнародної допомоги на розширення експорту продукції підвищеної технологічної складності створить в

¹ Пустовойт, Олег Валентинович – д-р екон. наук, провідний науковий співробітник відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П. Мирного, 26, Київ, 01011), ORCID: 0000-0002-2095-064X, e-mail: avvit@ukr.net

України сприятливі умови для прискорення темпів повоєнного зростання товарного виробництва до 10% на рік та скорочення періоду його відновлення до рівня 2021 р. з 12 до 6 років.

Разом із тим наведено аргументи, що зазначене використання допомоги є лише засобом скорочення термінів виходу економіки з кризи та її переходу до стану прискореного зростання. Перерости в довгострокову економічну тенденцію цей стан зможе лише за умови запровадження дієвого механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств та залучення іноземних інвестицій у галузі, що виробляють продукцію підвищеної технологічної складності. Моделювання можливих сценаріїв повоєнного відновлення економіки України децю розширили наукові уявлення про механізм впливу допомоги на економічне зростання країн. Зокрема, вони були доповнені ідеєю, що в повоєнний період міжнародна допомога виконує роль рушія високих темпів економічного зростання країн настільки, наскільки вона сприяє структурним змінам в економіці, що переводять виробництво із воєнних рейок на цивільні та перетворюють його із технологічно простого на більш технологічно складніше.

Ключові слова: *повоєнна економіка, міжнародна допомога, товарне виробництво, економічне зростання, економічна політика, експорт, імпорт, одинична вартість, продукція підвищеної технологічної складності*

Війна РФ проти України відбувається на українській землі та супроводжується спустошенням територій і потоками біженців. За цих умов майбутнє вітчизняної економіки неможливо спрогнозувати навіть у короткостроковій перспективі. Поки не закінчатся бойові дії та війна, економісти не зможуть виявити межу економічного спаду та використати її як точку відліку для оцінки стану економіки та добробуту населення.

В умовах невизначеності щодо тривалості війни органи державної влади формують громадську думку так, щоб люди, які перебувають на відносно безпечних неокупованих територіях, збільшували обсяги виробництва м'яса, молока, овочів і за можливості надлишки продукції продавали на ринках. Така державна політика є логічною і не потребує наукового обґрунтування. Також не потрібні рекомендації, як відновити торгівлю в Харкові, Ірпені, Гостомелі чи Бучі та інших містах, які зазнали масштабних руйнувань. Зрозуміло, що вона не відновиться, доки не буде відбудовано житловий фонд, інфраструктурні об'єкти та доки не повернуться люди. Також є розуміння того, що під час війни в економіці відбувається стиснення ринку, посилення централізованого розподілу продукції та

розгортання воєнної економіки, процес якого публічно не обговорюється та не аналізується на основі відкритих баз даних.

Разом із тим існує низка питань, які навіть під час воєнного стану потребують дискусії та обговорення серед економістів, котрі мають намір заглянути в майбутній повоєнний період, під час якого розпочнеться відновлення економіки. Це необхідно для того, щоб органи державної влади отримали якомога більше інформації про можливі альтернативи своїх рішень щодо розв'язання першочергових проблем та визначення основних напрямів відбудови та розвитку української економіки.

1. Терміни та вихідні умови дослідження

1. Відновлювальна структурна економічна політика – комплекс заходів держави щодо залучення власних ресурсів і міжнародної допомоги для відбудови та створення нових підприємств у пріоритетних галузях, спроможних забезпечити швидкий вихід економіки з кризи та її перехід до стану прискороного зростання в повоєнний період.

2. Товарне виробництво – виготовлення товарів та надання послуг в економіці, призначених для продажу на ринку. Обсяг товарного виробництва країни можна розрахувати за формулою: $Q^i = \text{ВВП} - \text{кінцеві колективні споживчі витрати}$, де Q^i – обсяг товарного виробництва в економіці в i -му періоді. На відміну від ВВП цей показник характеризує вартість лише ринкових благ, що вироблені в економіці.

3. Технологічна складність (technological complexity) експортної/імпоротної продукції – набір властивостей, яких набувають товари залежно від технології їх виготовлення. Споживчу корисність такого набору економісти опосередковано оцінюють за допомогою індексу вартості одиниці продукції, тобто одиничної вартості – UV (unit value index). Індекс зазвичай подають у доларах США за 1 кілограм ваги товарів певної групи j . Одиничну вартість сукупності всіх товарних груп експортної/імпоротної продукції країни i описують за допомогою індексів $UVix$ та $UVim$. Економічний сенс їх порівняння базується на припущенні, що сировина та напівфабрикати мають меншу одиничну вартість, ніж продукція з більш кориснішим набором властивостей, що отримані в результаті глибшого перероблення сировинних ресурсів за допомогою досконаліших або унікальних технологій [1, с. 16].

4. Експортна продукція підвищеної технологічної складності – товарні групи експортної продукції, індекс одиничної вартості яких є більшим, ніж величина індексу середньої вартості одиниці продукції сукупного товарного імпорту країни.

5. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну зареєстрували понад 8 млн внутрішньо переміщених осіб, а за кордоном – близько 5,9 млн вимушених мігрантів [2].

6. В економіці України пропозиція продукції зменшилась як через руйнування та припинення роботи підприємств у зоні бойових дій, запровадження державою валютних обмежень щодо закупівлі імпорту та

проблеми з логістикою (блокування російськими військовими морських торгових шляхів), так і внаслідок вимушеного одностороннього запровадження з боку товаровиробників нової практики роботи на ринку. Нею передбачається, що продаж продукції здійснюється лише за умови її повної передоплати. В умовах дефіциту обігових коштів у роздрібних та оптових торговців це прискорило процеси зменшення товарообороту та зростання цін на внутрішньому ринку.

2. Окремі теоретичні аспекти дослідження впливу міжнародної допомоги на економічне зростання

Після війни чи збройного конфлікту перед урядами країн завжди постає два ключових завдання – відновити економіку та накопичити необхідні ресурси з метою запобігання можливості повторного відновлення бойових дій. Запорукою виконання останнього є висока економічна динаміка. Її нарощування в повоєнний період зазвичай ускладнюється масштабними руйнуваннями інфраструктурних та промислових об'єктів. Наприклад, фахівці Київської школи економіки, які працюють у межах проекту "Росія заплатить", виявили, що станом на кінець травня 2022 р. в Україні загальна сума задокументованих збитків у сфері інфраструктури становить близько 105,5 млрд дол. США.

Із історії відомо, що після воєнних конфліктів успішному відновленню країн сприяла міжнародна допомога. В Україні її надходження дедалі частіше пов'язують із запуском аналогу Плану Маршалла, тобто програми економічної допомоги європейським країнам після Другої світової війни. Окремі наміри щодо підтримки цієї ідеї також демонструють відомі західні політики, які запропонували створення Європейського фонду солідарності щодо відновлення України. Органи державної влади також не залишилися осторонь від проблем майбутньої реконструкції економіки. Для їх вирішення при Президентові України створено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни.

Зважаючи, що з 2014 р. Росія веде війну проти України, ідея щодо залучення міжнародної допомоги для відновлення економіки активно обґрунтовується українськими науковцями вже не один рік. Зокрема, завдяки роботам Т. Богдан [3], В. Іванова [4], В. Ємця [5], Я. Железняка [6] було узагальнено досвід втілення Плану Маршалла в країнах Європи (Західній Німеччині, Італії) та використання міжнародної допомоги для економічної реконструкції країн, що зазнали руйнувань, зумовлених війною (Японії, Південної Кореї, Ізраїлю, Грузії, Боснії і Герцеговини). Крім того окремі іноземні [7] та вітчизняні науковці, серед яких Т. Богдан [8], В. Власюк [9], В. Новіков [10], а також міжнародні науково-дослідницькі колективи [11] запропонували своє бачення організаційної форми, структури, джерел фінансування та завдань інституції, що може стати основним виконавцем "Плану Маршалла для України". Частина цих науковців схиляється до думки,

що обсяг міжнародної допомоги на реконструкцію України може становити 200–500 млрд євро.

Наведені наукові роботи об'єднує те, що вони побудовані на спільній гіпотезі. Нею передбачається, що міжнародна допомога чинить позитивний вплив на зростання економіки в період її повоєнної реконструкції. Однак ця гіпотеза не є бездоганною. Її безпомилковість поставлена під сумнів фактами економічної історії окремих країн. Наприклад, допомога США, що надана в 1953–1961 рр. Південній Кореї, не вплинула як на рівень життя населення країни, так і на зростання її економіки. Спираючись на подібний негативний досвід, скептики висунули дещо іншу гіпотезу, що в країнах, які розвиваються, допомога не впливає на економічне зростання, бо вона може використовуватися для незаконного збагачення правлячих еліт.

Якщо не ворушити минуле інших країн і докладніше поглянути на власну історію, подібні факти можна виявити також. Наприклад, у 2011–2020 рр. в Україні органами влади було залучено 31,03 млрд дол. США іноземних кредитних ресурсів, що збільшило державний та гарантований державою борг до 90,25 млрд дол. США [12]. Проте результати використання цих коштів виявилися далекими від бажаних. Упродовж зазначеного десятиліття середньорічні темпи зростання ВВП становили $-0,67\%$. З цього випливає, що додаткові грошові ресурси, які залучає держава іззовні, не завжди слугують запорукою прискореного економічного зростання країни.

Наведений факт породжує логічне запитання: якщо в Україні так було в минулому, то чи маємо підстави стверджувати, що в майбутньому все буде інакше? Якими є гарантії, що міжнародна допомога, що також може надаватися у формі міжнародних кредитів, неодмінно спричинить прискорене економічне зростання у повоєнний період? На це запитання переконливої відповіді поки що немає, хоча для її пошуку наука вже сформувала певний арсенал знань.

Процес накопичення сучасних знань розпочався в 1960-х роках зі збирання статистичних даних щодо міжнародної допомоги. Вони відкрили науковцям можливість описувати емпіричні факти та шукати пояснення для їх інтерпретації. Історію розвитку пізнавального процесу, пов'язаного з міжнародною допомогою для країн, що розвиваються, докладно описав американський учений Девід Рудман [13]. Він зібрав докази, що економісти не лише уточнювали гіпотези стосовно важливості допомоги, а й намагалися виявити механізм її впливу на економічне зростання та дивіденди миру.

З теоретичної точки зору термін "дивіденд миру" ("peace dividend") економісти вживають для позначення концепції щодо вигоди, яку країни отримують від зниження витрат на оборону та перетворення військового виробництва у цивільне [14, с. 70–79], а з прикладної – для узагальнення тенденції, що спостерігалася в багатьох країнах після завершення війни, а саме підвищення темпів економічного зростання до рівня, що перевищував середній, який спостерігався в довоєнний період. У 1995 р. науковці М. Найт, Н. Лоайза та Д. Віллануева зібрили докази негативного впливу військових

витрат на формування капіталу та розподіл ресурсів [15]. Це дало їм змогу пояснити, чому в повоєнний період у країнах, які зменшили витрати на оборону, часто можна спостерігати появу дивідендів миру та прискорене економічне зростання. Однак питання щодо впливу міжнародної допомоги на величину дивідендів миру залишилося невирішеним.

У 2000 р. американські науковці Крейг Бернсайд та Девід Доллар опублікували статтю "Допомога, зростання та політика". Її нові та одночасно суперечливі ідеї сколихнули і втягнули в дискусію не лише наукову спільноту, а й фахівців урядових структур провідних країн та міжнародних організацій. Згодом дискусія змусила авторів додатково підтвердити положення статті даними 1990-х років. Основним здобутком наукової праці дослідників стало висунення та емпіричний доказ гіпотези про те, що вплив міжнародної допомоги на економічне зростання країн, що розвиваються, залежить від якості інститутів та політики. Зокрема, науковці навели докази, що допомога прискорює економічне зростання, якщо інститути та політика в країні є ефективними. Крім того, автори дійшли висновку, що надання великої фінансової допомоги країні з неефективними економічними інститутами та політикою *не буде стимулювати реформи* [16, с. 3].

У 2004 р. науковці В. Істерлі, Р. Левін, Д. Рудман надали докази, що міжнародна допомога не завжди сприяє економічному зростанню країн, що здійснюють навіть порівняно ефективнішу політику. Для докладного аналізу цієї ситуації вони запропонували в майбутньому дослідити: чи може допомога стимулювати реформи в політиці та інститутах, які сприяють економічному зростанню, чи працюють деякі механізми надання міжнародної допомоги краще за інші тощо [17, с. 780].

До відповіді на ці питання дещо наблизилася британська науковиця Анке Хеффлер. Узагальнюючи емпіричні дані, вона дійшла висновку, що близько 56% міжнародної допомоги спрямовувалося на відновлення економічної та соціальної інфраструктури і лише 8% на відбудову виробництва. Це дало їй змогу висловити обережне припущення, що допомога сприяє економічному зростанню країн, можливо, тому, що вона певним чином виконує роль державних інвестицій у повоєнний період [18, с. 12]. Однак А. Хеффлер не змогла підтвердити безпомилковість цієї думки економічними методами, тому питання щодо механізму впливу допомоги на зростання економік залишилось дискусійним.

У сучасній науці не менш дискусійними є також напрацювання стосовно ознак політики та інститутів, які уможливають позитивний вплив міжнародної допомоги на економічне зростання країн, що розвиваються. Зокрема, К. Бернсайд та Д. Доллар виявили, що допомога прискорює економічне зростання, якщо країни здійснюють порівняно кращу фіскальну, монетарну та торговельну політику, а також досягають успіхів у формуванні інституту верховенства права. Ознаками такої політики є низький рівень

дефіциту бюджету та інфляції, вільна торгівля та ефективне функціонування інституту верховенства права.

У цій статті ставиться за мету на прикладі України науково обґрунтувати припущення, що в повоєнний період позитивний вплив міжнародної допомоги на відновлення та зростання економіки може суттєво збільшуватися, якщо в країні здійснюється не лише порівняно краща фіскальна, монетарна, зовнішньоторговельна, інституційна, а й відновлювальна структурна економічна політика.

3. Основні результати прикладних досліджень

3.1. Стан товарного виробництва в Україні

На територіях Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей бойові дії супроводжувалися руйнуванням житлового фонду, інфраструктури, підприємств, мінуванням місцевості та міграцією населення. Бої також відбувалися навколо Києва, що спонукало частину його мешканців мігрувати в інші регіони та країни. Загальний вплив цих подій на економіку зазвичай оцінюється за допомогою показників, що характеризують динаміку ВВП. У його структурі частка зазначених адміністративних одиниць становить 29,5%, м. Київ – 24%.

У 2021 р. в Україні ВВП у доларовому еквіваленті становив близько 200,5 млрд дол. США [19]. За оцінками Мінекономіки, в першому кварталі 2022 р. ВВП міг зменшитися на 16% порівняно з аналогічним періодом минулого року [20]. Якщо до кінця поточного року в зазначених адміністративних одиницях показники валового регіонального продукту залишаться близькими до нуля, в м. Київ – на рівні 65% від попереднього року [21], а в інших регіонах – на рівні попереднього року, то за цим сценарієм можна очікувати, що ВВП України зменшиться на 32,9% порівняно з 2021 р. Схожі оцінки щодо падіння ВВП надали фахівці Національного банку України – 33,4% [22]. Якщо ВВП зменшиться на третину, то в 2022 р. його величина становитиме близько 134,5 млрд дол. США. Згідно з даними Світового банку майже такий обсяг ВВП Україна мала в 2018 р. [19].

Наведена прогнозна оцінка базується на припущенні, що в 2022 р. структура української економіки залишиться незмінною. Однак з досвіду інших країн відомо, що під час війни державні витрати на оборону різко зростають, а виробництво із цивільного перетворюється на військове. Для України це означає, що в 2022 р. в економіці випуск неринкової продукції почне зростати, а товарної (ринкової) – скорочуватися. За цих умов ВВП буде зменшуватися дещо повільніше відносно випуску ринкових товарів і послуг. Нестача останніх зумовить дефіцит на ринку та/або стимулюватиме їх заміщення більш дорогими імпортними аналогами, що призведе до інфляції та зменшення добробуту населення більш високими темпами, ніж скорочення ВВП. За цих обставин показник товарного виробництва стає більш точним

індикатором стану економіки відносно довоєнної у 2021 р. Коротко можливості його використання можна подати так.

Розрахунки на основі статистичних даних показали, що в 2021 р. в Україні обсяг товарного виробництва становив 91,9% від ВВП. У доларовому еквіваленті його величина дорівнювала близько 184,3 млрд дол. США. Згідно із заявами представників центральних органів влади, в 2022 р. війна з Росією потребує від України збільшення воєнних видатків до 20 млрд дол. США [23]. Якщо держава зможе мобілізувати таку суму коштів, то це приведе до перерозподілу виробничих ресурсів на користь Збройних сил, оборонних галузей та тих, які забезпечують виробництво неринкових товарів і послуг. Їх сукупна частка у структурі ВВП збільшиться до 16,9%. За цих обставин у 2022 р. випуск ринкової продукції зменшиться на 45,4% відносно рівня 2021 р. і становитиме близько 100,7 млрд дол. США. Розрахунки на основі даних Світового банку [19] свідчать, що приблизно таку величину товарного виробництва Україна мала в 2017 р.

Масштаб спаду виробництва в товарному секторі економіки в 2022 р., можна описати докладніше за допомогою показників продажу на внутрішньому ринку найбільших груп товарної продукції, до складу яких зазвичай включають споживчі та інвестиційні товари.

Споживчі товари. Роздрібний товарооборот є найбільшою репрезентативною вибіркою, що дає можливість скласти уявлення про обіг споживчих товарів на внутрішньому ринку. З початком війни роздрібний товарооборот різко скоротився. Безумовно, першопричиною цього стали бойові дії та фізичне руйнування об'єктів роздрібної торгівлі. Майже третина з них свою роботу на ринку припинила. Серед інших чинників, які зумовили цю ринкову ситуацію, називають такі, як: відсутність у товаровиробників запасів продукції, складності з її транспортуванням, нестача персоналу в магазинах та логістичних ланцюгах. Проте зазначені обставини не пояснюють, чому в складі торгових об'єктів, які припинили свою роботу, найменшою є кількість автозаправних станцій (скорочення мережі об'єктів становить -15%), аптек (-16%), продовольчих міні-та супермаркетів (-17%), а найбільшою – кількість розважальних торговельних центрів (-87%), ювелірних магазинів (-85%), магазинів з продажу одягу та взуття (-72%), побутової та цифрової техніки (-51%) [24].

Наведені факти найпереконливіше можна пояснити кардинальним скороченням споживчого попиту та зміною його структури на користь товарів, що задовольняють базові потреби людей в їжі, ліках та безпеці (переїзді до безпечних місць). У структурі роздрібної торгівлі їх частка становить близько 60%. Крім того, варто враховувати, що близько 14,0% населення виїхало за кордон. Розрахунки свідчать, що в 2022 р. в Україні фізичний обсяг роздрібного товарообороту може скоротитися на 48,6% відносно рівня 2021 р. Для порівняння, під час кризи 2014–2015 рр. фізичний обсяг товарообороту зменшився на 28% порівняно з 2013 р.

Інвестиційні товари. Зменшення споживчого попиту на внутрішньому ринку майже вдвічі неодмінно пригнічуватиме приватну інвестиційну активність в економіці. Найбільшою репрезентативною вибіркою, що дає можливість скласти уявлення про обіг інвестиційних товарів на внутрішньому ринку, є обсяг капітальних інвестицій. На їх динаміку в 2022 р. впливають такі обставини. По-перше, з початком повномасштабної війни державні капітальні вкладення практично зупинено, в тому числі у межах таких відомих довоєнних програм, як "Велике будівництво" та "Велика реставрація". По-друге, в дев'яти зазначених вище регіонах, де відбувалися чи відбуваються бойові дії, зберігаються найбільші ризики для нових капіталовкладень через нестабільність лінії фронту та підвищену частоту ракетних обстрілів. Якщо ці обставини включити до розрахунків, то можна встановити, що в 2022 р. в Україні обсяг капітальних інвестицій може зменшитися на 58,7% відносно рівня 2021 р. Схожих висновків дійшли експерти Світового банку. Згідно з їхньою оцінкою капітальні інвестиції "просядуть" на 57,5% [25].

Як скорочення в 2022 р. обсягів виробництва споживчих та інвестиційних товарів впливає на економічну активність бізнесу демонструють результати опитувань підприємств, що здійснюються фахівцями Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Згідно з ними у квітні 2022 р. порівняно з березнем частка тих підприємств, на яких виробництво скоротилося більше ніж удвічі, перевищує частку тих, на яких виробництво зросло або не зазнало змін (відповідно 70,5% та 29,5%) [26].

3.2. Окремі оцінки інерційного економічного відновлення України

Кризам 2014–2015 рр. та 2022 р. в Україні поштовх надала Російська Федерація. Однак для досягнення своїх цілей в кожному випадку РФ використала кардинально різні засоби. Якщо в 2014–2015 рр. основним важелем руйнування вітчизняного товарного виробництва була обрана економічна війна, то в 2022 р. – війна окупаційна, фізичне знищення економічного потенціалу.

Упродовж шестирічного періоду 2016–2021 рр. економіка України відновилася до рівня передкризового 2013 року. У зв'язку з цим виникає закономірне питання: *скільки часу знадобиться для відновлення довоєнного рівня товарного виробництва?* Однозначної відповіді на нього немає, бо вона залежить від шляхів, які можуть бути обрані для повоєнного економічного розвитку.

Якщо припустити, що в 2022 р. в Україні товарне виробництво зменшиться на 45,4%, а в перший повоєнний рік його відновлення відбуватиметься інерційно, за сценарієм 2018–2021 рр. (без урахування кризового 2020 р.), то можна очікувати, що впродовж наступних трьох років обсяг випуску ринкових товарів і послуг досягне не 100%, а лише 70,5% рівня 2021 р. Останнє можна пояснити тим, що в довоєнний період внесок

регіонів, які зазнали масштабних економічних руйнувань під час бойових дій, у формування ВВП, як уже зазначалося, становив 29,5%. З цього випливає, що у повоєнний період зазначені регіони недодадуть таку ж частку у виробництво товарної продукції.

Якщо після перших трьох років повоєнного відновлення товарне виробництво збільшиться з 54,9 до 70,5% обсягу 2021 р. і далі продовжить зростати в середньому 4,0% на рік (темп, що спостерігався в 2021 р.), то можна очікувати, що впродовж наступних дев'яти років воно досягне довоєнного рівня. За цих умов загальний період відновлення товарного виробництва до обсягу 2021 р. може становити близько *12 років*. При цьому потрібно розуміти, що Україна "відновиться" як одна з найбідніших європейських країн, тому що останні впродовж зазначеного часу свій розвиток продовжать.

Зважаючи на достатньо тривалий період досягнення довоєнного рівня товарного виробництва, виникає закономірне питання: *чи можна його скоротити?* На наш погляд, пошук відповіді на нього варто розпочати з аналізу окремих довгострокових економічних тенденцій, що спостерігаються у світовій економіці.

Знайомлячись з досвідом інших країн, які швидко розвиваються та претендують на роль нових полюсів глобального економічного зростання, можна виявити, що одна частина з них використовує переваги внутрішніх ринків та зростаючої чисельності населення для підтримання високої економічної динаміки, а інша – переваги зовнішніх ринків. Наприклад, у 2001–2020 рр. Китай та Індонезія, маючи середньорічне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами, відповідно, 3,4 та 2,4% від ВВП [27], активніше використовували можливості зовнішніх ринків для досягнення середніх темпів зростання – 8,7 та 4,9% на рік [28]. Водночас Індія та Туреччина, маючи від'ємне середньорічне сальдо зовнішньоторговельного балансу, відповідно, -3,1 та -2,1% від ВВП, активніше використовували можливості внутрішніх ринків для досягнення середніх темпів зростання – 5,8 та 4,8% на рік.

Економічна історія свідчить, що впродовж двох останніх десятиліть Україна мала досвід використання переваг як зовнішнього, так і внутрішнього ринків для підтримання економічної динаміки. Зокрема, в 2001–2005 рр., маючи позитивне середньорічне сальдо товарів і послуг 3,3% від ВВП, вітчизняна економіка використала переваги зовнішніх ринків та прискорила зростання в середньому до 7,7% на рік. Ці темпи зростання значно перевищували ті, що могли забезпечити орієнтовані на внутрішній ринок галузі. Проте з 2006 р. Україна почала використовувати для забезпечення економічного зростання переважно можливості внутрішнього ринку: розрахунки на основі даних Світового банку свідчать про від'ємне середньорічне сальдо зовнішньоторговельного балансу в 2006–2020 рр. – (-5,4)% від ВВП, що супроводжувалося зменшенням середніх темпів економічного зростання до 0,02% на рік.

Пояснюючи, чому з 2006 р. в Україні потенціал внутрішнього ринку щодо забезпечення високих темпів зростання економіки суттєво нівелювався від'ємним зовнішньоторговельним балансом, науковці справедливо зазначали про домінування у структурі товарного експорту сировини та напівфабрикатів, а у структурі імпорту – споживчих та інвестиційних товарів, тобто кінцевої продукції, що має порівняно вищу ринкову вартість.

Проте наведеного пояснення сьогодні вже недостатньо, щоб знайти відповідь на нове актуальне запитання, що постало в реаліях війни: *які галузі в повоєнний період доцільно визнати пріоритетними щодо першочергового відновлення за рахунок міжнародної допомоги*, щоб максимально використати її потенціал для скорочення термінів виведення економіки з кризового стану та забезпечення високих темпів її зростання? Нові питання потребують пошуку нових підходів до їх вирішення. Спробуємо це зробити, використовуючи оцінки технологічної складності української експортної та імпортової продукції.

3.3. Пріоритетні напрями повоєнного відновлення експорту

В Україні експортні галузі виглядають доволі динамічними. Зокрема, в період посткризового відновлення 2016–2021 рр. експорт вітчизняних товарів і послуг збільшився з 46,0 до 81,7 млрд дол. США, тобто до рівня передкризового 2013 р. Це принесло країні додаткові валютні надходження, але не забезпечило позитивний приріст економіки. Пояснити це можна так.

У 2016–2021 рр. в Україні середньорічна величина індексу вартості одиниці продукції сукупного товарного імпорту UV_{im} становила 0,78 дол. США/кг, а сукупного товарного експорту – UV_{ex} , – 0,31 дол. США/кг. З цього випливає, що технологічна складність імпорту була в 2,5 раза вищою, ніж українського товарного експорту. Доходи від продажу останнього не покривали валютні витрати на імпорт технологічно складнішої продукції. Внаслідок цього виникало від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами в межах 6,56–14,26 млрд дол. США, що призводило до зменшення щорічних темпів зростання економіки. Частково спад темпів компенсувався позитивним сальдо зовнішньої торгівлі послугами, який коливався у межах 0,48–4,40 млрд дол. США [29]. Проте це не знімало проблему уповільнення економічної динаміки.

У повоєнний період вирішення зазначеної проблеми можна розпочати з того, що частину міжнародної допомоги та обмежених ресурсів держави зокрема спрямувати в галузі, які спроможні в короткі терміни відновити та/або збільшити продаж на зовнішніх ринках продукції, що підвищить загальний рівень технологічної складності українського товарного експорту та, відповідно, його ринкову вартість відносно імпорту. У результаті експортні доходи зможуть покривати валютні витрати на імпорт в більшому обсязі, що зумовить скорочення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, підвищення темпів зростання економіки та доходів населення, підприємств і держави.

Першим кроком до перевірки наведеного припущення є пошук наукових підходів щодо *ідентифікації продукції*, яка в довоєнний період виконувала роль чинника, що підвищував загальний рівень технологічної складності вітчизняного товарного експорту. На наш погляд, зазначена продукція мала відповідати таким критеріям. По-перше, мати високу не цінову, а ціннісну (нецінову, якісну – non-price, qualitative) конкурентоспроможність². Останнє означає, що українську продукцію на міжнародних ринках купували не завдяки нижчим цінам, а завдяки кращим порівняно з аналогами конкурентів якісним властивостям. По-друге, відрізнитися порівняно вагомою часткою в структурі вітчизняного та світового товарного експорту. З одного боку, це означає, що країна має достатньо ресурсів для розширення виробництва такої продукції в майбутньому, а з іншого – що така продукція має входити до складу, наприклад, 100 найбільших у світі експортних товарних груп. По-третє, ця продукція мала бути підвищеною технологічної складності.

Використання наведених критеріїв принесло такі результати. Зокрема, дослідження на основі першого критерію дало змогу виявити, що в 2019–2021 рр. в Україні високою ціннісною конкурентоспроможністю відрізнялася 71 експортна товарна група, тобто близько 6% від їх загальної кількості, систематизованої за тризначним кодом.

Для здійснення досліджень на основі другого критерію був розроблений окремий алгоритм, який за допомогою певних ознак дав змогу описувати та порівнювати експортні товарні групи, що мають високу ціннісну конкурентоспроможність. Зокрема, було встановлено, що товарна група "проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні" (код УКТЗЕД 8544; частка в товарному експорті становить 2,33%) є найбільшою в структурі товарного експорту України. У передкризовому 2019 р. кабельна продукція посідала 16-те місце у списку 100 найбільших світових експортних груп [30]. Експорт обладнання для розподілу електричної енергії ("equipment for distributing electricity" (SITC group 773)) становив 136,1 млрд дол. США, тобто 0,7% світового товарного експорту [31, с. 234]. У 2019 р. частка України становила 1,01% у світовому експорті кабельної продукції. Її виробництво було диверсифіковане і здійснювалось на 47 підприємствах [32], частина з яких знаходилася на

² Для прикладного використання першого критерію він був формалізований таким чином. Ознакою того, що висока ціннісна конкурентоспроможність чинить домінуючий вплив на експорт певної групи товарів, є ситуація на ринку, за якої обсяг експорту цієї товарної групи перевищує обсяг імпорту аналогів і при цьому вартість одиниці експортного товарного набору є більшою, ніж імпортного. Формально цю ознаку можна подати так: $X_{ij} / M_{ij} > 1$; $UV_{ixj} / UV_{imj} > 1$, де X_{ij} , M_{ij} – експорт, імпорт товарів групи j країни i ; UV_{ixj} , UV_{imj} – одинична вартість експортних, імпортованих товарів групи j країни i [1, с. 18].

територіях Запорізької, Донецької, Луганської, Чернігівської та Харківської областей, де відбувалися/продовжуються бойові дії.

Використання наведеного алгоритму дослідження дало змогу виявити, що із 71 експортної товарної групи, що мають високу ціннісну конкурентоспроможність, крім кабельної продукції, порівняно більшу питому вагу в структурі вітчизняного та світового товарного експорту мали такі: електронагрівальні прилади та апарати (код УКТЗЕД 8516; частка в товарному експорті України становила 0,75%; 69-те місце в списку 100 найбільших світових експортних груп); двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни (код УКТЗЕД 8411; частка – 0,6%; 12-те місце в списку); судна, призначені для перевезення людей або вантажів; буксири та судна-штовхачі (код УКТЗЕД 8901; частка – 0,12%), яхти й інші плаваючі засоби для дозвілля або спорту (код УКТЗЕД 8903; частка – 0,09%), 42-ге місце в списку; електрообладнання звукове або візуальне сигналізаційне (код УКТЗЕД 8831; частка – 0,11 %; 64-те місце в списку); частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802 (код УКТЗЕД 8803; частка – 0,07%; 29-те місце в списку); турбіни на водяній парі та інші парові турбіни (код УКТЗЕД 8406; частка – 0,02%). Основні виробничі потужності перебували в містах Дніпро, Київ, Запоріжжя, Маріуполь, Миколаїв, Харків, Херсон.

Крім наведених товарних груп, в Україні вироблялися й інші види експортної продукції, що мали високу ціннісну конкурентоспроможність. До їх складу, наприклад, можна віднести: обладнання стартове для літальних апаратів; палубні гальмові пристрої; наземні тренажери для льотного складу; їх частини (код УКТЗЕД 8805; частка в товарному експорті становила 0,01%); біноклі, монокулярні; інші астрономічні прилади (код УКТЗЕД 9005; частка – 0,01%), жіночі блузки, сорочки трикотажні (код УКТЗЕД 6106; частка – 0,01%), чоловічі костюми, комбінезони, шорти (код УКТЗЕД 6203; частка – 0,18%) тощо. Однак ці товарні групи мають або обмежені обсяги світового продажу, або для збільшення масштабів виробництва потребують залучення значної кількості додаткової робочої сили, чисельність якої в Україні поступово зменшується. Тобто вони лише частково відповідають вимогам другого критерію.

Дослідження на основі третього критерію дало змогу виявити, чи можна вісім наведених товарних груп віднести до числа тих, що мають підвищену технологічну складність. Зокрема, порівняння індексу одиничної вартості кожної товарної групи із середньою величиною індексу вартості одиниці продукції сукупного товарного імпорту України показало таке. У 2021 р. середня ринкова вартість 1 кг ваги одиниці імпортованої продукції становила 0,98 дол. США, а товарної групи "двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни" – 1198,6 дол. США, групи "частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802" – 494,3 дол. США, групи "електрообладнання звукове або візуальне сигналізаційне" – 80,2 дол. США, групи "турбіни на водяній парі та інші парові турбіни" – 29,2 дол. США, групи "проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники;

кабелі волоконно-оптичні", як уже зазначалося, – 20,8 дол. США, групи "яхти та інші плавучі засоби" – 19,0 дол. США, групи "електронагрівальні прилади та апарати" – 15,0 дол. США; групи "судна, призначені для перевезення людей або вантажів" – 1,2 дол. США.

Із наведених результатів розрахунків випливає, що всі розглянуті експортні товарні групи можна віднести до числа тих, що мають підвищену технологічну складність. Найвищий її рівень був притаманний таким групам, як: двигуни турбореактивні, частини літальних апаратів та електрообладнання звукове або візуальне сигналізаційне.

Підсумовуючи, варто зауважити, що в довоєнний період на загальний рівень технологічної складності вітчизняного товарного експорту найбільший вплив чинили галузі, що здійснювали виробництво та продаж на зовнішніх ринках наведених вище восьми товарних груп продукції. У повоєнний період саме ці галузі доцільно визнати пріоритетними та першочергово спрямувати міжнародну допомогу на їх відновлення.

4. Інтерпретація результатів прикладних досліджень

Результати емпіричних досліджень західних вчених свідчать, що зазвичай лише близько 8% міжнародної допомоги спрямовується на повоєнну відбудову виробництва. З цього випливає, якщо Україні нададуть міжнародну допомогу в обсязі, наприклад, 500 млрд дол. США, то на відновлення товарного виробництва може бути спрямовано близько 40 млрд дол. США. Це відносно невелика сума. Впродовж 2005–2013 рр. на міжнародних ринках українські підприємства запозичили майже 61 млрд дол. США, але це не вплинуло на рівень їх технологічної модернізації та не дало змоги уникнути спаду виробництва в передкризових 2012–2013 рр. *Тому дуже важливо, на які цілі витратиметься міжнародна допомога щодо відновлення виробництва.*

На наш погляд, ресурси міжнародної допомоги варто не розпорошувати серед всіх повністю чи частково зруйнованих війною підприємств, а першочергово спрямувати на відбудову тих, які в короткий термін спроможні розпочати випуск та продаж продукції підвищеної технологічної складності на міжнародних ринках, що збільшить одиничну вартість вітчизняного товарного експорту. Швидке розширення випуску зазначеної продукції є найкоротшим шляхом скорочення величини від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та прискорення повоєнного відновлення товарного виробництва до рівня 2021 р.

Висновки та рекомендації

Спрямування міжнародної допомоги на повоєнне відновлення виробництва продукції, що має суттєвий вплив на загальний рівень технологічної складності вітчизняного товарного експорту, є лише *засобом скорочення термінів виходу з кризового стану вітчизняної економіки та її переходу до економічного зростання після війни.* Основною формою надання допомоги доцільно обрати *гранти*, тому що зруйновані війною підприємства

не зможуть обслуговувати додаткові кредитні зобов'язання. Таке використання допомоги було би бажаним, але недостатнім кроком уряду для започаткування високих темпів зростання економіки в середньо- та довгостроковій перспективі. Аргументувати це можна тим, що в передвоєнному 2021 р. наведені товарні групи становили лише 4% загального товарного експорту. Першочергове відновлення їх виробництва – це захід економічної політики, що дасть змогу лише тимчасово скоротити від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та прискорити динаміку товарного виробництва в Україні до моменту, поки експортну діяльність повністю не відновлять інші, переважно сировинні, сектори економіки³.

Для того щоб зберегти та примножити цей тимчасовий позитивний економічний ефект допомоги, органам державної влади у повоєнний період доцільно перезапустити механізми інноваційної діяльності в економіці та залучення іноземних інвестицій з метою збільшення виробництва та експорту продукції, яка спроможна підвищити рівень технологічної складності українських товарів на зовнішніх ринках. Ці механізми залишаються надієвими з огляду на те, що в довоєнний період, попри "вдосконалення" законодавства, інноваційна діяльність в економіці постійно уповільнювалася, а іноземний капітал з неї "тікав".

Основна концептуальна вада першого механізму полягає в тому, що впродовж останнього десятиліття держава постійно намагалася вдосконалити набір засобів безпосереднього стимулювання інноваційної активності підприємств (переважно у формі державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм). Водночас органи державної влади не запровадили дієві засоби опосередкованого стимулювання підприємств (пільгове оподаткування та кредитування тощо), які б розширили їх можливості самостійно здійснювати інноваційну діяльність. Основним недоліком другого механізму була і залишається недосконалість інституту верховенства права, який продовжує демотивувати іноземні компанії інвестувати в Україну, причому незалежно від рівня прибутковості інвестиційних проєктів.

У повоєнний період для усунення недоліків розглянутих механізмів можна використати різні підходи. До набору інструментів стимулювання інноваційної активності підприємств доцільно додати ті, що зменшують

---

³ Не варто очікувати, що процес відновлення сировинних галузей буде короткостроковим. Наприклад, для відновлення агроекспорту потрібні розмінування і рекультивация земель, відбудова доріг, розблокування портів, аналогічно для відновлення експорту металопродукції потрібно відбудувати металургійні підприємства, виробничу і транспортну інфраструктуру тощо. Крім того, ці галузі дуже "прив'язані" до території (природні умови та ґрунти для агросировинного виробництва, родовища для металургії). А звільнення та відновлення територій – довга і затратна справа. Натомість розширення і перезапуск високотехнологічних виробництв має менше територіально-ресурсних обмежень.

рівень їх ринкових ризиків та оподаткування, а саме: зменшення податку на прибуток на відсоток витрат на НДДКР, відшкодування державою частини витрат на придбання нових технологій для виробництва інноваційної продукції, зменшення податкової ставки на дохід від використання винаходів, а також отриманий новоствореними інноваційними компаніями, прискорену амортизацію для окремих видів обладнання тощо. Цей комплекс заходів частково можна замінити одним, який передбачає запровадження податку на виведений капітал, доцільність уведення якого дискутується в Україні з 2018 р. Водночас рух у напрямі вдосконалення інституту верховенства права можна суттєво пришвидшити, запровадивши в короткі терміни прозору процедуру формування складу суддів усіх рівнів, притягнення їх до відповідальності за неналежне виконання своїх повноважень, запобігання проявам корупції та інші заходи, які також вже не один рік обговорюються в українському суспільстві.

Якщо уявити, що в повоєнний період Україна швидко впорається з наведеними завданнями і відкриє шляз для активізації інноваційної діяльності підприємств та інвестиційної діяльності іноземних компаній, то це не означає, що економіка автоматично увійде в стан прискореного довгострокового зростання. Такий висновок випливає з того, що Україна має значні запаси природних ресурсів. Руйнування підприємств з їх виробництва відкриває іноземним інвесторам шлях вкладати кошти в сировинні галузі, що буде рівноцінним відновленню економіки зразка 2021 р., тобто консервації її розвитку.

Для уникнення зазначеного сценарію подій органам державної влади доцільно визначити пріоритетні напрями структурних зрушень в економіці терміном, наприклад, на 10 років та на їх основі сформувавши державну цільову програму економічної реконструкції України. Її виконавцями мають стати передові компанії – як українські, так і іноземні. Метою програми варто обрати розширення експорту продукції підвищеної технологічної складності. Зрозуміло, що для досягнення мети не можна використати міжнародну допомогу у формі грантів. Для цього потрібні інші джерела та форми допомоги, які спроможні створювати для передових компаній більш сильні стимули щодо пошуку та запровадження нових видів економічної діяльності з виробництва та експорту товарів підвищеної технологічної складності. Стимулювати інвестиційну діяльність компаній у пріоритетних напрямках можна різними шляхами. Наприклад, відкрити їм доступ до міжнародної допомоги, що може бути надана такими інституціями, як Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Світовий банк, у формі субсидованих кредитів, що видаються за ставкою, нижчою за ринкову. Органи влади України також можуть надати таким компаніям опосередковані субсидії у формі середньострокових податкових пільг, відкриття доступу до безвідсоткових експортно-імпортних кредитів.

З точки зору науки найскладнішим питанням сьогодні залишається визначення пріоритетних напрямів структурних зрушень в економіці.

Обґрунтовуючи їх, окремі науковці звертають увагу на те, що ці напрями мають вирішити ключові проблеми, які актуалізувала війна з Росією. Ідеться про енергетичну безпеку України, її відмову від російських енергоносіїв та перехід до безвуглецевої економіки, а також про розвиток військово-промислового комплексу, його переорієнтацію на випуск високоточної зброї. Проте вирішення цих важливих проблем напевно не можна розглядати як ключ до переходу України в стан довгострокового прискореного зростання. Для такого переходу потрібна реконструкція інших секторів економіки, які частку товарів підвищеної технологічної складності спроможні збільшити, наприклад, до половини загального обсягу експорту. Щоб визначити оптимальний набір таких секторів, потрібно не лише провести нові комплексні колективні дослідження спеціалістів з різних сфер економічної науки, а й досягти політичного консенсусу стосовно візії повоєнної української економіки у світовому господарстві.

Якщо до кінця війни Україна вдало вирішить наведені вище завдання, то в повоєнний період це створить підґрунтя для скорочення загального терміну відновлення товарного виробництва. Доказом цього можуть слугувати такі розрахункові дані. Зокрема, за незмінних інших умов, якби в 2021 р. одинична вартість вітчизняного товарного експорту становила не 0,42, а 0,48 дол. США/кг, тобто була на 6 пунктів вищою, це зумовило би виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та прискорення зростання товарного виробництва до 10,8% на рік.

Наведені розрахунки дають підстави для передбачення такого сценарію подій у повоєнний період. Спрямування міжнародної допомоги у формі грантів та кредитів на розширення випуску продукції є реальним шляхом підвищення загального рівня технологічної складності українського товарного експорту, його одиничної вартості на 6 і більше пунктів. Якщо скористатися цим шляхом, можна очікувати, що темпи зростання товарного виробництва в Україні перевищать 10% на рік, а загальний період його відновлення до рівня 2021 р. скоротиться вдвічі, тобто з *12 до 6 років*.

І останнє. Лише з часом, після відновлення в Україні товарного виробництва та виходу країни на шлях довгострокового прискореного зростання на якісно новій технологічній основі, у науковців виникне незаперечна підстава для такого теоретичного висновку: у повоєнний період міжнародна допомога виконує роль рушія високих темпів економічного зростання країн настільки, наскільки вона сприяє структурним змінам в економіці, що переводять виробництво із воєнних рейок на цивільні, та перетворюють його із технологічно простого на більш технологічно складніше. Предметом подальших досліджень мають стати інструменти та механізми залучення зовнішньої допомоги для забезпечення виробництва та експорту продукції підвищеної технологічної складності.

Список використаних джерел

1. Пустовойт О.В. Цінова та ціннісна конкурентоспроможність товарного експорту України. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 2. С. 7–31. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.007>
2. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe. 09 June 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. Богдан Т. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. *Бізнес Цензор*. 1 квітня 2022. URL: https://mbiz.censor.net/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudova_uroky_z_dosvidu_balkan
4. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1 (686). С. 75–89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075>
5. Ємець В. Відновлення економік європейських країн і України: історичний досвід та сучасні виклики. *Українські новини*. 28 вересня 2016. URL: <https://ukranews.com/ua/publication/1784-vidnovlennya-ekonomik-yeuropeyskykh-krain-i-ukrainy-istorychnyy-dosvid-ta-suchasni-vykylyky>
6. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. *ЛБ*. 13 квітня 2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
7. Eichengreen B. How should a Marshall plan for Ukraine work? *The Guardian*. 12 May 2022. URL: <https://www.theguardian.com/business/2022/may/12/marshall-plan-for-ukraine-russian-invasion>
8. Богдан Т. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. *Економічна правда*. 25 квітня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>
9. Власюк В. Як не повторити помилок минулого і збудувати технологічну, конкурентоздатну економіку. *Економічна правда*. 17 травня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/17/687120/>
10. Новіков В. Яким має бути "План Маршалла" для України після війни. *Економічна правда*. 11 березня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/11/683811/>
11. Бекер Торбйорн, Айхенгрін Баррі, Городніченко Юрій, Гурієв Сергій, Джонсон Саймон, Милованов Тимофій, Рогофф Кеннет, Ведер ді Мауро Беатріче. Нарис про відбудову України / Centre for Economic Policy Research. London, 2022. 36 с. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf
12. Державний та гарантований державою борг України з 2009 по 2022 рр. (млн дол. США) / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/>
13. Roodman D. Macro aid effectiveness research: a guide for the perplexed. Center for global development working paper. December 2007. No 134. 21 p. URL: https://www.cgdev.org/sites/default/files/15003_file_Guide_Perplexed.pdf; <https://doi.org/10.2139/ssrn.1101461>

14. Intriligator M. The concept of a peace dividend. *Economics of peace and security*. EOLSS Publications, Aug. 2009. 310 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=3C27DAAAQBAJ&pg=PA72&lpg=PA72&dq=Intriligator++THE+CONCEPT+OF+A+PEACE+DIVIDEND&source=bl&ots=GrZyZ9PJ->
15. Knight M., Loayza N., Villanueva D. The peace dividend: military spending cuts and economic growth. *IMF working paper*. 1995. No 53. 36 p. URL: <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/journals/001/1995/053/001.1995.issue-053-en.pdf>; <https://doi.org/10.5089/9781451847338.001>
16. Burnside C., Dollar D. Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence. *World Bank policy research paper*. March 2004. No 2834. 35 p. World Bank, Washington, D.C. URL: https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2032/Burnside_aid_policies_and_growth.pdf;jsessionid=6D2FE8A62C6A8BC91DA542A6F696E5C6?sequence=1
17. Easterly W., Levine R., Roodman D. Aid, policies, and growth: comment. *The American economic review*. 2004. Vol. 94, No. 3. P. 774–780. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ross-Levine-2/publication/4732180_Aid_Policies_and_Growth_Comment/links/0c9605206518e52014000000/Aid-Policies-and-Growth-Comment.pdf; <https://doi.org/10.1257/0002828041464560>
18. Hoeffler A. Growth, aid and policies in countries recovering from war. *OECD development co-operation working paper*. 2012. No. 1. 35 p. URL: <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/WP1%20Growth%20Aid%20and%20Policies.pdf>
19. GDP (current US\$): World Bank world development indicators. Washington: The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
20. Мінекономіки оцінює падіння ВВП за I квартал на 16%. *Finbalance*. 2 квітня 2022. URL: <https://finbalance.com.ua/news/minekonomiki-otsinyu-padinnya-vvp-ukrani-v-i-kvartali-na-16>
21. Ворона Г. Скорочення валового регіонального продукту Києва у 2022 році може сягнути 33–35%. *BIG KYIV*. 25 травня 2022. URL: <https://bigkyiv.com.ua/skorochennya-valovogo-regionalnogo-produktu-kyuueva-u-2022-rocz-i-mozhe-syagnuty-33-35/>
22. Держстат: ВВП України скоротився на 37,2% у другому кварталі року *Курс України*. 9 вересня 2022. URL: <https://kurs.com.ua/novost/911741-gosstat-vvp-ukraini-sokratilsja-na-372-vo-vtorom-kvartale-goda?source=ukrnet>
23. "Не менше 20 млрд доларів ми маємо витратити на оборону", – Гетманцев. *Delo.ua*. 17 квітня 2022. URL: <https://delo.ua/uk/economy/ne-mense-20-mlrd-dolariv-mi-majemo-vitracati-na-oboronu-getmancev-395868/>
24. Український ритейл втратив третину торгових точок. *Marketer*. 29 березня 2022. URL: <https://marketer.ua/ua/ukrainian-retail-lost-a-third-of-its-outlets/>
25. Світовий банк чекає на падіння ВВП України в 2022 році на 45,1% і зростання бідності в 11 разів. *Інтерфакс-Україна*. 11 квітня 2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/823064.html>

26. Кузяків О., Ангел Є., Бутін А., Гулік А., Федець І. Щомісячні опитування підприємств / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Травень 2022. Вип. 1. 28 с.
URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6921>
27. External balance on goods and services (% of GDP). World Bank world development indicators. Washington: The World Bank.
URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
28. GDP growth (annual %): World Bank world development indicators. Washington: The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
29. Динаміка платіжного балансу України / Національний банк України. 2022.
URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
30. Workman D. World's top exports report card for products and countries. 2020.
URL: <https://www.worldstopexports.com/worlds-top-exports-products-countries>
31. 2019 International trade statistics yearbook, Vol. II / United Nations. New York, 2020. 298 p.
URL: <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2019/VolII2019.pdf>
32. Українські виробники кабельної продукції. Діло. 2021. URL: <http://internetri.net/dilo/ukrayinski-vyrobnyky-kabelnoyi-produktsiyi/index.html>

Надійшла до редакції 12.08.2022 р.

Прорецензовано 22.08.2022 р.

Підписано до друку 30.09.2022 р.

Oleh Pustovoi⁴

UKRAINE'S POST-WAR ECONOMY: INTERNATIONAL AID AND GROWTH POLICY

The full-scale war unleashed in 2022 by the Russian Federation against Ukraine is accompanied by massive destruction of infrastructure and industrial facilities. Their rapid recovery is impossible without international assistance. However, it is known from history that the use of such aid did not always lead to accelerated post-war recovery of countries whose markets and economies are developing. Knowledge of such facts urged Western scientists to search for a mechanism of aid's impact on economic growth. Researches that began in the 1960s did not shed light on this mechanism. However, they did show that aid speeded up economic growth and recovery in countries that conducted better fiscal, monetary, and trade policies and succeeded in establishing the rule of law.

---

⁴ **Pustovoi, Oleh Valentynovych** - Doctor of Economics, Leading Researcher of the Department of Sectoral Forecasts and Market Conditions, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" (26, P. Myrnoho St., Kyiv, 01011), ORCID: 0000-0002-2095-064X, e-mail: avvit@ukr.net

In the article, a slightly different scientific approach is substantiated. It assumes that when the country implements not only a better fiscal, monetary, foreign trade, institutional, but also structural economic policy, the impact of international aid on postwar economic growth can significantly increase. The proposed approach gives grounds for the statement that the limited amount of aid in Ukraine should not be dissipated on the reconstruction of all industrial facilities destroyed and damaged by the war, but it is advisable to concentrate it on the restoration of enterprises that are able to start production and sale of high technological complexity products on international markets within a short period. The advantages of such use of the aid are shown by calculation. It shows that directing international aid at expanding exports of high technological complexity items would create in Ukraine favorable conditions for increasing the post-war annual growth rates of commodity production to 10% and reduce the period of recovery of this indicator to the 2021 level from 12 to 6 years.

At the same time, arguments are given that the proposed use of aid is only a means of shortening the terms of the economy's exit from the crisis and its transition to a state of accelerated growth. It will be possible to turn this state into a long-term economic trend only if an effective mechanism is introduced for encouraging the companies' innovative activities and attracting foreign investments in industries producing items of high technological complexity. Modeling possible scenarios of the post-war recovery of Ukraine's economy somewhat expands the scientific understanding of the mechanism of aid's effect on a country's economic growth. In particular, it is supplemented by the idea that in the post-war period, international aid plays the role of a driver of high rates of a country's economic growth to the extent that it contributes to economic restructuring of the production from military to civil mode transforming it from technologically simple to more technologically complex.

Keywords: *post-war economy, international aid, commodity production, economic policy, export, import, unit value, high technological complexity products*

References

1. Pustovoi, O.V. (2021). Price and value competitiveness of Ukrainian merchandise exports. *Ekon. prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 2, 7-31. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.007> [in Ukrainian].
2. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe (2022, June 9). Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. Bohdan T. (2022, April 1). Post-war reconstruction: lessons from the experience of the Balkans. *Biznes Tsenzor – Business Censor*. Retrieved from https://mbiz.censor.net/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudova_uroky_z_dos_vidu_balkan [in Ukrainian].

4. Ivanov, S.V. (2019). Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: Ukraine's opportunities that have not lost yet. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1 (686), 75-89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075> [in Ukrainian].
5. Yemets', V. (2016, September 28). Recovery of the economies of European countries and Ukraine: historical experience and modern challenges. *Ukrains'ki novyny – Ukrainian news*. Retrieved from <https://ukranews.com/ua/publication/1784-vidnovlennya-ekonomik-yevropeyskykh-krain-i-ukrainy-istorychnyy-dosvid-ta-suchasni-vyklyky> [in Ukrainian].
6. Zhelezniak, Ya. (2022, April 13). 5 economic success stories after the war: world experience for Ukraine. *LB*. Retrieved from https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html [in Ukrainian].
7. Eichengreen, B. (2022, May 12). How should a Marshall plan for Ukraine work? *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/business/2022/may/12/marshall-plan-for-ukraine-russian-invasion>
8. Bohdan, T. (2022, April 25). Reconstruction of the economy: guidelines, levers, institutions. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> [in Ukrainian].
9. Vlasiuk, V. (2022, May 17). How not to repeat the mistakes of the past and build a high-technology and competitive economy. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/17/687120/> [in Ukrainian].
10. Novikov, V. (2022, March 11). What should be the "Marshall Plan" for Ukraine after the war. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/11/683811/> [in Ukrainian].
11. Becker, Torbjörn, Eichengreen, Barry, Gorodnichenko, Yuriy, Guriev, Sergei, Johnson, Simon, Mylovanov, Tymofiy, Rogoff, Kenneth, and Weder di Mauro, Beatrice. (2022). A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. Centre for Economic Policy Research. London. Retrieved from https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf [in Ukrainian].
12. Ministry of Finance of Ukraine. State and state-guaranteed debt of Ukraine from 2009 to 2022 (million USD). Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/> [in Ukrainian].
13. Roodman, D. (2007, December). Macro aid effectiveness research: a guide for the perplexed. *Center for global development working paper*, 134. Retrieved from https://www.cgdev.org/sites/default/files/15003_file_Guide_Perplexed.pdf; <https://doi.org/10.2139/ssrn.1101461>
14. Intriligator, M. (2009, Aug). The concept of a peace dividend. *Economics of peace and security*. EOLSS Publications. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=3C27DAAAQBAJ&pg=PA72&lpg=PA72>

&dq=Intriligator++THE+CONCEPT+OF+A+PEACE+DIVIDEND&source=bl&ots=GrZyZ9PJ-

15. Knight, M., Loayza, N., Villanueva, D. (1995). The peace dividend: military spending cuts and economic growth. *IMF working paper*, 53. Retrieved from <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/journals/001/1995/053/001.1995.issue-053-en.pdf>; <https://doi.org/10.5089/9781451847338.001>
16. Burnside, C., Dollar, D. (2004, March). Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence. *World Bank policy research paper*, 2834. World Bank, Washington, D.C. Retrieved from https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2032/Burnside_aid_policies_and_growth.pdf;jsessionid=6D2FE8A62C6A8BC91DA542A6F696E5C6?sequence=1
17. Easterly, W., Levine, R., Roodman, D. (2004). Aid, policies, and growth: comment. *The American Economic Review*, 94: 3, 774-780. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Ross-Levine-2/publication/4732180_Aid_Policies_and_Growth_Comment/links/0c9605206518e52014000000/Aid-Policies-and-Growth-Comment.pdf; <https://doi.org/10.1257/0002828041464560>
18. Hoeffler, A. (2012). Growth, aid and policies in countries recovering from war. *OECD development co-operation working paper*, 1. Retrieved from <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/WP1%20Growth%20Aid%20and%20Policies.pdf>
19. The World Bank. GDP (current US\$): World Bank world development indicators. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
20. The Ministry of Economy estimates the drop in GDP for the first quarter at 16% (2022, Aprile 2). *Finbalance*. Retrieved from <https://finbalance.com.ua/news/minekonomiki-otsinyu-padinnya-vvp-ukrani-v-i-kvartali-na-16> [in Ukrainian].
21. Vorona, H. (2022, May 25). The reduction of Kyiv's gross regional product in 2022 may reach 33-35%. *BIG KYIV*. Retrieved from <https://bigkyiv.com.ua/skorochennya-valovogo-regionalnogo-produktu-kyyeva-u-2022-roczi-mozhe-syagnuty-33-35/> [in Ukrainian].
22. State Statistics Service: Ukraine's GDP decreased by 37.2% in the second quarter (2022, September 9). *Kurs Ukrainy – Course of Ukraine*. Retrieved from <https://kurs.com.ua/novost/911741-gosstat-vvp-ukraini-sokratilsja-na-372-vo-vtorom-kvartale-goda?source=ukrnet> [in Ukrainian].
23. "We should spend at least 20 billion dollars on defense," - Hetmantsev (2022, April 17). *Delo.ua*. Retrieved from <https://delo.ua/uk/economy/ne-mense-20-mlrd-dolariv-mi-majemo-vitracati-na-oboronu-getmancev-395868/> [in Ukrainian].
24. Ukrainian retail sector has lost a third of its outlets (2022, March 29). *Marketer*. Retrieved from <https://marketer.ua/ua/ukrainian-retail-lost-a-third-of-its-outlets/> [in Ukrainian].
25. The World Bank expects Ukraine's GDP to drop by 45.1% in 2022 and poverty to increase 11 times (2022, Aprile 11). *Interfax-Ukrayina – Interfax-Ukraine*.

- Retrieved from <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/823064.html> [in Ukrainian].
26. Kuziakiv, O., Anhel, Ye., Butin, A., Hulik, A., Fedets', I. (2022, May). Monthly surveys of companies. Institute of Economic Research and Political Consultations. Is. 1. Retrieved from <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports?pid=6921> [in Ukrainian].
27. The World Bank. External balance on goods and services (% of GDP). World Bank world development indicators. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
28. The World Bank GDP growth (annual %): World Bank world development indicators. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
29. National Bank of Ukraine (2022). Dynamics of the balance of payments of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> [in Ukrainian].
30. Workman, D. (2020). World's top exports report card for products and countries. Retrieved from <https://www.worldstopexports.com/worlds-top-exports-products-countries>
31. 2019 International trade statistics yearbook (2020). Vol. II. United Nations. New York. Retrieved from <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2019/VolII2019.pdf>
32. Ukrainian manufacturers of cable products (2021). *Dilo – A business*. Retrieved from <http://internetri.net/dilo/ukrayinski-vyrobnyky-kabelnoyi-produktsiyi/index.html> [in Ukrainian].